

УДК 378.14

Теорія і методика професійної
освіти

Попадич Олена, кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

**ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ**

**FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' LEGAL
KNOWLEDGE THROUGH MASS MEDIA AND POPULAR SCIENTIFIC
LITERATURE.**

У статті обґрунтовано можливості засобів масової інформації та науково-популярної літератури у формуванні правових знань учнів початкової школи. Доведено, що вчитель під час організації навчально-пізнавальної діяльності учнів повинен не тільки особисто володіти науково-популярними, періодичними та медіа-джерелами відповідної інформації, а й водночас розробляти чи творчо використовувати методики ознайомлення учнів з такою інформацією. Висвітлено позитивні результати використання популярної літератури та ЗМІ за двома важливими параметрами: прямий (посилення зацікавленості учнів до наукової літератури, розвиток їх творчих здібностей, підтримка талановитих дітей тощо) та зворотний (посилений інтерес до вивчення та поліпшення успішності). Виявлено, що серед дитячої періодики та науково-популярної літератури практично відсутні видання,

які містять адаптовані для молодших школярів правові знання, а також дидактичні матеріали щодо правових знань у змісті навчальних дисциплін. Встановлено, що доступність і дохідливість популяризаторської літератури забезпечує ґрунтовне засвоєння правових знань молодшими школярами. Обґрунтовано дидактичні умови формування правових знань молодших школярів засобами масової інформації та науково-популярної літератури (використання досвіду науково-популярних видань інших навчальних дисциплін; змістове наповнення на основі встановлених критеріїв відбору змісту правових знань; спрямована на засвоєння правових знань їх інтеграція різнопредметного відібраного змісту правового характеру. Виокремлено провідну тематику правових знань для молодших школярів (держава, Конституція, захист держави, державна мова, сім'я, правопорушення та захист від злочинців, гроші, економіка, праця, екологія тощо). Показано можливість використання інтеграції знань у вивченні математика, мов, природознавства (на основі уявлення про закон природи і закон суспільства), а також мистецтва, читання, основ здоров'я тощо.

Ключові слова: знання, правові знання, формування, молодші школярі, початкова школа, засоби масової інформації, науково-популярна література, інтеграція.

The role of mass media and popular scientific literature in the formation of primary school students' legal knowledge has been substantiated in the article. It has been proved that during the organization of educational and cognitive students activity, the teacher should both be aware of popular, periodical and media sources of relevant information, and develop or creatively use methods of providing such information. Positive results of popular scientific literature and mass media application according to two important criteria: direct (the enhancing of students interest in popular scientific literature, developing their creative abilities, supporting talented children, etc.) and reverse (students increased interest in gaining knowledge and improving their success) have been

presented. It has been revealed that there are practically no publications among children's periodicals and popular scientific literature that contain legal knowledge adapted for primary school students, as well as didactic materials on legal knowledge in the content of academic disciplines. It has been found out that the accessibility and clarity of nonfiction provides a thorough legal knowledge acquisition by primary school students. Didactic conditions for the formation of primary school students' legal knowledge through mass media and popular science literature such as: using the experience of popular science editions of other academic disciplines; substantive content based on the established criteria for the selection of legal knowledge content; the integration of interdisciplinary defined content aimed at assimilating legal knowledge have been presented. The main topics of legal knowledge for primary school students (state, constitution, protection of the state, state language, family, offense and protection against criminals, money, economics, work, ecology, etc.) have been emphasized. Possibilities of applying the integration of knowledge in the study of mathematics, languages, science (based on the concept of nature and the law of society), as well as the arts, reading, the basics of health etc.) have been analyzed.

Keywords: *knowledge, legal knowledge, formation, primary school students, primary school, mass media, popular scientific literature, integration.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Для формування світогляду учнів сьогодні неабияке значення мають засоби масової інформації, отож учителям належить враховувати цей чинник, організовуючи навчально-пізнавальну діяльність. Ідеться про пресу, радіо, телебачення, комп'ютерні мережі, завдяки яким на великі територіально розосереджені аудиторії поширюється інформація. Завдяки організації роботи із засобами масової інформації формується спроможність учнів адекватно орієнтуватися в довкіллі, обирати фах, формувати власні позиції й самореалізовуватися.

Аналіз масової практики роботи вчителів початкових класів свідчить про те, що в сучасній школі ще не сформувалася чітка й достатньо обґрунтована система правового виховання учнів; недостатньо розроблено теорію й методику правовиховної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з урахуванням досягнень зарубіжного досвіду, натомість у практиці підготовки вчителів у педагогічних навчальних закладах зацентровано питання формування їх дидактико-методичної культури [3]. Щодо підготовки студентів до виховання школярів, зокрема, до правового, зазначимо, що окреслений аспект діяльності вищої школи потребує істотного поліпшення.

Як зазначає Е.І. Огар, «коло дитячого читання формується з видань, які повинні бути прочитані саме у дитинстві, на різних його етапах, у різні вікові періоди. Оскільки дитина швидко підростає, коло її читання постійно змінюється: відповідно до змін літературних та читацьких смаків, а також поточного репертуару видань. Багатство або бідність цього репертуару обов'язково позначатимуться на якості дитячого читання. Тому видавець повинен уміти формувати репертуар з чіткою орієнтацією на коло дитячого читання, відбираючи, з одного боку, твори, гідні перевидання, а з другого – відкриваючи нових авторів і нові назви [4, с.10]. Однак, власне дитячої науково-популярної літератури з правознавства на нинішній час дуже мало, хоча можливості розвитку цього напрямку дуже великі: від використання художніх творів до матеріалу з природничих дисциплін та основ екології, від використання творів мистецтва до правил безпеки життєдіяльності тощо.

Вважаємо, що вчитель під час організації навчально-пізнавальної діяльності учнів повинен не тільки особисто володіти науково-популярними, періодичними та медіа-джерелами відповідної інформації, а й водночас розробляти (або бодай використовувати) методики ознайомлення учнів з такою інформацією. Утім таких методик практично немає, хоча потреба в них значна як у педагогічній практиці, так і у відповідних теоретичних дослідженнях та методичних розробках.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема формування правових знань учнів стає щораз актуальнішою, адже право як фундаментальна цінність світової культури, реалізує вимоги та досягнення цивілізації.

На думку О. Колосової, педагогічні умови формування основ правової культури молодших школярів полягають у такому: «реалізація аксіологічного підходу до формування в учнів початкових класів основ правової культури на засадах пріоритету ментальних цінностей; стимулювання активної рольової позиції молодших школярів у процесі опанування основ правової культури; організаційно-методичне забезпечення належного педагогічного супроводу формування в дітей основ правової культури в контексті взаємодії суб'єктів правовиховного процесу» [2, с.5]. Водночас, преса забезпечує пошуки способів входження учнів в сучасний світ, спрямовує навчальний процес на формування цілісної особистості, формує культуру учня як «інтегровану якість особистості, яка характеризується єдністю знань картини світу, вміннями і навичками пізнання, ціннісним ставленням до його результатів, забезпечуючи її самоорієнтацію [7, с.4]. Використання періодичних друкованих матеріалів в навчально-пізнавальній діяльності сприяє розвитку загальної культури, відкриває доступ до системи світових засобів масової комунікації тощо.

І. Запорожан розглядає правове виховання молодших школярів як цілеспрямовану роботу школи з формування у них правових уявлень і правомірної поведінки, де мова йде не про ізольовану сферу виховання, а про одну з важливих ланок у загальній системі організації навчально-виховного процесу. Такий підхід «до організації правовиховної роботи вимагав її осмислення як системи, яка забезпечувала вивчення основних положень українського права учнями, дозволяла їм краще зрозуміти їх життєву сутність» [1, с.17]. Безумовно, що правова культура молодших школярів є

необхідною передумовою громадянського становлення особистості, її гуманістичної спрямованості.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас зазначимо, що, незважаючи на ґрунтовну розробку в наукових дослідженнях, окремі питання не розв'язані або ж розв'язані лише частково. Це, насамперед, стосується досліджень щодо використання науково-популярної літератури та засобів масової інформації для формування правових знань учнів молодших класів, що й зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Формулювання цілей статті і постановка завдань. У статті обґрунтовано актуальність та доцільність використання науково-популярної літератури до формування правових знань учнів молодших класів. Основними завданнями визначено: виявлення стану дослідженості проблеми; визначення основних характеристик науково-популярної літератури та засобів масової інформації в контексті формування правових знань молодших школярів; визначення критеріїв відбору змісту навчання; дидактичні умови формування правових знань молодших школярів засобами масової інформації та науково-популярної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. За цільовим призначенням дитячі видання, як і види дитячої літератури, «можна поділити на художні, пізнавальні (за стандартом науково-популярні) і навчальні. За специфікою матеріальної будови розрізняють книжкове, аркушеве, комплектне видання і книжку-іграшку. Різновидом книжкового видання є журнал. У ньому повторюються всі ознаки матеріальної конструкції книжки: він також складається з окремих аркушів паперу, сфальцьованих і з'єднаних у блок. За матеріальним носієм інформації (текстової та ілюстративної) дитячі видання, як і “дорослі”, можна поділяти на паперові та електронні» [4, с.56].

Зазвичай робота з відбору, ознайомлення й розгляду інформації з науково-популярних, зокрема періодичних джерел, громіздка і складніша за

традиційну підготовку до уроків. Попри це, позитивні результати такої роботи істотно перевищують традиційні можливості.

Одержані результати ми поділяємо *за двома важливими параметрами*: прямий (посилення зацікавленості учнів до наукової літератури, розвиток їх творчих здібностей, підтримка талановитих дітей тощо) та зворотний (посилений інтерес до вивчення та поліпшення успішності).

Водночас доречно послуговуватися дидактичними розробками стосовно основних функцій предметів навчання – забезпечення засвоєння системи науки або її основ. Провідна складова змісту дисциплін зазначеної групи – предметні наукові знання, а ступінь відображення науки, системи теоретичного знання в навчальних предметах тут – найповніший. Ідеться про такі предмети як біологія, історія, фізика, астрономія, хімія, географія, економіка, тобто навчальні дисципліни, чия назва – синонім відповідної науки.

Доступність і дохідливість покладено в основу популяризаторського твору. Зрозуміле, цікаве й переконливе подання автором найголовнішого – крок до кращого засвоєння науково-інформаційного матеріалу читачем-дитиною. Саме майстерність «виконання роботи» визначає, чи читабельним буде видання, позаяк неможливо змусити реципієнта читати, адже все відбувається в межах зацікавлення.

Досліджуючи, якими видами видань найчастіше послуговується школяр у пошуках пізнавального матеріалу, ми з'ясували, що дитині найлегше працювати з періодикою, зокрема з журналами. Свій вибір юні читачі пояснюють широкою палітрою тем, уміщених в одному виданні, а також тим, що зазначені періодичні видання не нагадують їм навчальну літературу.

У процесі дослідження тематики періодики з'ясували, що найяскравіша палітра дитячих часописів саме гуманітарного типу. За кількістю їй поступаються лише журнали універсального напрямку. Критичний стан спостерігаємо зі спеціалізованими, галузевими виданнями для нашої читацької аудиторії.

Опрацьовуючи рубрикацію, змістове наповнення матеріалів, ми виявили низку недоліків щодо геть усіх проаналізованих видань. Чимало часописів уміщують кілька статей із висвітлення наукових відомостей однієї дисципліни, нехтуючи іншими галузями, які потребують найбільше популяризації. Окрім того, видавець затиснутий у рамки шкільної програми, а це також доводить, що матеріали готуються переважно для пересічного читача, немає акценту на тому, що із дорослішанням дитини неминуча диференціація за статевими ознаками, смаковими вподобаннями. Тобто здебільшого видавець не уявляє потенційного читача, і це є найбільшою проблемою, що призводить до сірості й одноманітності пропонованих тем.

Отже, нині вкрай необхідно узагальнити досвід і подальшу розробку інноваційних педагогічних проектів стосовно організації навчально-пізнавальної діяльності вихованців загальноосвітньої школи.

Процес навчання має тривати й під час позакласної роботи, що слугує підсистемою педагогічного процесу в школі, а не обмежуватися винятково навчальною діяльністю. Пізнавальний інтерес характерний для всіх складових позаурочної роботи, яка об'єднує шкільну й позашкільну освіту та виховання, а це забезпечення науковості, повноти, варіативності, природності й цілісного підходу.

Методика позакласної роботи універсальна і характерна значним поліваріантним потенціалом. Система позакласної роботи, складовою якої є гуртки, екскурсії, туристичні походи, ігри, сприяє адекватності педагогічного впливу на учнів і високій ефективності їх роботи, формуванню інтересів до пізнання довкілля.

Запорукою кращої ефективності позаурочної виховної роботи є такі педагогічні дії: чітке усвідомлення мети освіти й виховання учнів; оптимальне поєднання традиційних і активних форм та методів навчання, узгодження теоретичних і практичних видів діяльності; залучення батьків; посилення практичного спрямування діяльності школярів; формування активної етично-соціальної позиції; заохочення дітей до участі в

різноманітних конкурсах тощо.

Отже, етапами методики ефективного формування пізнавальних інтересів учнів у позакласній роботі є: підготовка учнів, що забезпечує певний запас знань і вмінь, необхідних для виховання інтересів вихованців; виховання позитивного емоційного ставлення до предмета і до діяльності як необхідної передумови формування пізнавального інтересу; побудова навчально-пізнавальної діяльності, яка би пробуджувала в учнів пізнавальні запити, та її активізація у процесі самостійної роботи з метою подальшого розвитку пізнавальних інтересів; систематична пошукова діяльність учителя, застосування належних форм і методів навчання та виховання для розвитку в учнів стійкого пізнавального інтересу.

Перевагами поетапного застосування друкованої періодики є: позитивні зміни в уміннях і навичках; вища якість знань; зміна характеру пізнавальних інтересів, збільшення кількості учителів за стійким інтересом до роботи з періодикою, ініціативним і творчим в організації дискусій, підготовці конкурсів, участі в розробленні завдань; забезпечення умов для професійної самореалізації особистості учнів, їх саморозвитку й самоосвіти.

На основі викладеного вище, нами визначено **дидактичні умови формування правових знань молодших школярів засобами масової інформації та науково-популярної літератури**, а саме:

- використання досвіду науково-популярних видань інших навчальних дисциплін;
- змістове наповнення на основі встановлених критеріїв відбору змісту правових знань;
- спрямована на засвоєння правових знань їх інтеграція різнопредметного відібраного змісту правового характеру.

Виходячи з наявного досвіду, зокрема таких авторів як Н. Бондарчук, О. Жмурко, К. Сидоренко [5] ми визначили провідну тематику правових знань для молодших школярів (держава, Конституція, захист держави,

державна мова, сім'я, правопорушення та захист від злочинців, гроші, економіка, праця, екологія тощо).

На наш погляд, існує значний *потенціал щодо інтегративного підходу до формування правових знань молодших школярів*, зокрема можливість використання інтеграції знань у вивченні математики, мов, природознавства (на основі уявлення про закон природи і закон суспільства), а також мистецтва, читання художніх творів, основ здоров'я тощо.

Висновки. Таким чином, показано, що вчитель під час організації навчально-пізнавальної діяльності учнів повинен не тільки особисто володіти науково-популярними, періодичними та медіа-джерелами відповідної інформації, а й водночас розробляти чи творчо використовувати методики ознайомлення учнів з такою інформацією. Виявлено позитивні результати використання популярної літератури та засобів масової інформації за двома параметрами: посилення зацікавленості учнів до наукової літератури, розвиток їх творчих здібностей, підтримка талановитих дітей тощо та посилений інтерес до вивчення та поліпшення успішності. Обґрунтовано дидактичні умови формування правових знань молодших школярів засобами масової інформації та науково-популярної літератури (використання досвіду науково-популярних видань інших навчальних дисциплін; змістове наповнення на основі встановлених критеріїв відбору змісту правових знань; спрямована на засвоєння правових знань їх інтеграція різнопредметного відбраного змісту правового характеру. Виокремлено провідну тематику правових знань для молодших школярів. Показано можливість використання інтеграції знань у формуванні правових знань учнів початкової школи.

До подальших напрямів відносимо конкретизацію навчального матеріалу та розроблення критеріїв відбору змісту для засвоєння правових знань молодшими школярами.

Бібліографічний список:

1. Запорожан І. Г. *Педагогічні основи правовиховної роботи з молодшими школярами*: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2002. 281
2. Колосова О. В. *Формування у молодших школярів основ правової культури в процесі позаурочної діяльності*. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. -20 с.
3. Мацук Л. О. *Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів*. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2002. 191 с.
4. Огар Е.І. *Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки* : навчальний посібник. Львів: Аз-Арт, 2002. 160 с
5. *Правознавство для молодших школярів* : посібник з курсу за вибором / Н.А. Бондарчук, О.В.Жмурко, К.Л. Сидоренко. 2004 р. 120 с.
6. *Правознавство*: підручник /Авторський колектив: Ф.П. Шульженко, О.Д. Крупчан, Л.В. Міхневич, А.В. Макаренко, Н.А. Фукс, Л.С. Дубчак, Ю.В. Журик. К.: КНЕУ, 2013. 454 с.
7. Саєнко Н.В. *Періодична преса як засіб оволодіння іноземною мовою студентами вищих технічних навчальних закладів*: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. Х., 2003. 21 с.